Catedrala Mitropolitană din Sibiu, acum 50 de ani

Ioan Ovidiu ABRUDAN

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Teologie
"Lucian Blaga" University of Sibiu, The Faculty of Theology
Personal e-mail: abrudanioanovidiu@yahoo.com

The Metropolitan Cathedral in Sibiu, 50 Years Ago

Monument with a symbolic value for the spirituality of the Transylvanian Romanians, the "Holy Trinity" Orthodox cathedral in Sibiu was built in the early years of the twentieth century. Its decoration with wall paintings was done only later, in two stages. First, in 1905, Octavian Smigelschi completed a partial décor, including the painted panels of the iconostasis and the mural painting that covers the dome of the nave and the pendants placed between the arches which support the dome. During the second stage, which took place only later, between 1962 and 1965, after a pause of 53 years, the iconographic assembly was completed.

The outstanding contribution of the painter Octavian Smigelschi has often been highlighted; however, only few things have been written so far about the ones who continued his work. This study brings unpublished information and excerpts from archival documents about the completion, half a century ago, of this monumental work and about the actors involved in the process.

Keywords: The Orthodox Cathedral „Holy Trinity" of Sibiu; Metropolitan Nicolae Colan; Religious art in the decades of communist Romania; Anastase Demian;Iosif Keber.

Există în istoria modernă a înfăptuirilor artistice bisericeştidin Sibiuun episod despre care nu se pomeneşte decât rare ori şi cu oarecare timiditate, cu toate că la vremea respectivă aavut darul să marcheze împlinirea îndelung aşteptată a proiectului de decorare interioară a celui mai însemnat lăcaş de cult ortodox al Ardealului.Ne-am propus ca în paginile care urmeazăsă aşezăm cap la cap o serie de informaţii, multe dinte ele inedite, extrase din documente de arhivă, despre cum s-a desăvârşit această operă monumentală şi despre actorii implicaţi în acest proces încheiat în urmă cu o jumătate de secol, la finele anului 1965.

Proiectul decorării integrale cu picturi murale, a Catedralei Mitropolitane „Sfânta Treime" din Sibiu, a fost reluat în 1959, după o întrerupere de 53 de ani care s-au scurs de la momentul târnosirii acesteia, răstimp în care în viaţa Bisericii şi a ţării s-au petrecut multe şi profunde transformări. Clădirea catedralei, în felul în care fusese concepută arhitectural şi decorativ, era manifestarea identităţii generaţiei de la 1900. Se cuvenea prin urmare din partea celor care s-au angajat să desăvârşească fiinţa artistică a acestui edificiu simbolic al spiritualităţii româneşti transilvănene, după două decenii de la instalarea regimului politic totalitar, fundamentat pe o ideologie ateistă, un efort dificil de acomodare la tema şi la tensiunea spirituală iniţiale, care au generat expresia specifică a acestui monument.

În ce a constat însă acel proiect al generaţiei celor care clădiseră catedrala, la care era necesar să se raporteze cei care urmau să-l ducă mai departe? În contextul istoric al începutului de secol al XX-lea, evenimentul sfinţirii Catedralei Mitropolitane din Sibiu s-a încununat cu o aură simbolică, nutrind năzuinţe de emancipare ce urmau să se împlinească

peste puțină vreme și pentru românii transilvăneni. Participant la festivități, Nicolae Iorga se arătase convins că această stăruință a ardelenilor, în afirmarea identității lor naționale, avea să triumfe în cele din urmă, apreciind în alocuțiunea pe care a rostit-o cu acel prilej, în ziua de 1/14 mai 1906, în sala festivă a Muzeului Asociațiunii, că expresia cea mai vie a încrederii în viitor o comunica pictura realizată de Octavian Smigelschi -prin „zugrăvirea cupolei, catedrala reprezintă idealul de înfrățire a artei românești vechi cu nevoile de azi ale românilor, înfățișând totodată minunea unirii oamenilor prin idei înalte, reprezentând simțul de închinare către ce este mare”[1].

Că nu erau acestea doar simple cuvinte de complezență din partea alesului oaspete, o dovedește faptul că, îndată după ce a revenit în București, Nicolae Iorga s-a grăbit să le împărtășească și celor din țară încântarea pe care i-a prilejuit-o vizita la Catedrala Mitropolitană, relatând despre „această mare zidire care cuprinde în ea cea mai frumoasă pictură bisericească ce se poate închipui la noi, opera lui Octavian Smigelschi, care va avea poate bucuria de a duce la capăt o lucrare întreruptă din nevoi materiale”[2].

Condițiile pentru reluarea șantierului de pictură nu s-au întrunit însă, pe parcursul deceniului care a urmat sfințirii catedralei, cu toată buna „gospodărie pașnică”[3] a mitropolitului Ioan Mețianu. O amânare s-a produs și din pricină că starea de sănătate a lui Octavian Smigelschi s-a deteriorat, devenind astfel improbabil că pictorul s-ar mai fi putut angaja într-o activitate atât de solicitantă cum era execuția unui ansamblu de artă monumentală.

De altfel, artistul s-a și mutat din această lume, în 1912, la vârsta de numai 46 de ani, lăsând în urmă un proiect, prin care intenționase să adauge, la ceea ce zugrăvise pe cupolă și pe pandantivii bolții naosului, o suită de alte scene și figuri, așa cum fuseseră prevăzute acestea în cuprinsul programului iconografic întocmit, cucompetența dobândită pe parcursul unui voiaj european de documentare, de consilierul arhiepiscopesc, ieromonahul dr. Ilie Miron Cristea.

S-a petrecut totodată și o reorientare în ceea ce privește angajamentele financiare ale Arhiepiscopiei și, prin urmare, și o suspendare prelungită a lucrărilor de decor pentru catedrală, atunci când s-a hotărât construirea unui edificiu modern, destinat Institutului teologic-pedagogic din Sibiu (1913-1914). Au urmat anii teribili ai Primului Război Mondial și apoi zorii unei lumi noi, care s-au ivit odată cu înfăptuirea istorică a Marii Uniri de la 1918.

Erau așteptări mari de împlinit, din partea celor aleși atunci să vegheze la împlinirea destinului națiunii românești întregite, iar la Sibiu, noul mitropolit al Ardealului, Nicolae Bălan (1920), și-a asumat inspirat și cu râvnă rolul de inițiator al unui program de regenerare în planul vieții bisericești,prin care urmărea îndeosebi să stimuleze potențialul înnoitor al generației tinere de viitori preoți, monahi și teologi ortodocși, din această parte a țării. Anticipându-le nevoile, s-a slujit de toate mijloacele pentru a le înlesni aceesul la o educație de tip european: construind ori modernizând școli și licee confesionale, rectitorind Academia Teologică și ridicând-o la rang universitar, sporind și actualizând fondul bibliotecii mitropolitane, oferind burse de studii, în țară și de specializare în străinătate, celor mai merituoși dintre absolvenți, inaugurând serii de publicații științifice teologice, reanimând vetre de spiritualitate și cultură creștină,în vechi mănăstiri ortodoxe din Transilvania.

Este într-un fel de înțeles, de ce nu a stăruit mai mult ca să împlinească ceea ce înaintașul său pe tronul arhieresc, mitropolitul Ioan Mețianu, nu apucase să desăvârșească în decorația murală a Catedralei din Sibiu. Avusese în gând, e adevărat, să reia zugrăvirea interiorului catedralei, însă cu o pictură realizată în mozaic[4], tehnică prin care s-ar fi putut evoca, în opinia sa, încă mai bine decât izbutiseră arhitecții budapestani ai bisericii, strălucita tradiție artistică bizantină, pe careo perpetuaseră creațiile evului mediu românesc. Dacă nu a afla tmeșterul cu înzestrarea necesară materializării unui atare proiect de decor monumental, s-a considerat cel puțin răspunzător față demoștenirea prețioasă a picturilor lui Octavian Smigelschi, angajându-l, în 1936, pe pictorul monumentalist Anastase Demian (1899-1977), să le restaureze[5].

***

Au trebuit să treacă încă mai bine de două decenii, până când să poată fi reluat proiectul decorării interioare a catedralei din Sibiu, ce fusese întrerupt după moartea prematură a lui Octavian Smigelschi. S-a întâmplat lucrul acesta la inițiativa succesorului lui Nicolae Bălan, în slujirea de mitropolit al Ardealului, care a fost arhiepiscopul Nicolae Colan (1957-1967). El s-a adresat pentru aceasta forurilor care aveau căderea să decidă, la vremea respectivă, în asemenea chestiuni: Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, prin Comisia de Pictură Bisericească, Ministerului de Stat pentru Învățământ, Cultură și Arte Plastice, precum și Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice.

Un proiect iconografic pentru decorarea interioară a catedralei fusese întocmit încă din anul 1958, de către pictorul Dumitru Dimitriu-Nicolaide (1901-1967) și de către profesorul Ioan D. Ștefănescu (1886-1981). În luna aprilie, a anului următor, s-a constituit, prin hotărârea Consiliului eparhial, o comisie de jurizare, al cărei președinte fusese desemnat același I. D. Ștefănescu, care a hotărât ca în ziua de 18 august 1959să se desfășoare concursul cu premii, în scopul alegerii zugravului care urma să execute lucrarea.

Comisia patriarhală pentru Pictură Bisericească aprobase între timp proiectul iconografic, împreună cu documentația aferentă, inclusiv devizul lucrărilor, estimat la 515.200 de lei. Membrii acestei comisii fuseseră informați și cu privire lastarea de degradare în care se găsea pictura lui Octavian Smigelschi, stabilind că abia după ce vor deține rezultatul unor analize amănunțite, să decidă asupra păstrării decorului inițialori a înlocuirii acestuia cu o pictură nouă.

Niciunul dintre pictorii invitați deArhiepiscopie (aleși din lista celor treizeci de artiști muraliști, calificați de către comisia de pictură a Pariarhiei cu „foarte bine") nu s-a grăbit să se prezinte înaintea juriului, la data stabilită. S-a întâmplat la fel și la următorul termen, care fusese fixat pentru luna septembrie. La cea de-a treia și ultima sesiune, pe care Arhiepiscopia mai era dispusă să o organizeze, din 8 octombrie 1959, s-a înfățișat doar pictorul Emil Ivănescu (din Curtea de Argeș), cu toate că le fusese reînnoită invitația și următorilor: Ștefan Constantinescu (București), Gheorghe Popescu (București), George Russu (București), Nicolae Stoica (București), Arutiun Avakian (București), Anastase Demian (Cluj), Iosif Keber (Tg. Jiu), Ion Musceleanu (București) și Ioan Taflan (București).

I. Keber și I. Taflan au solicitat amânarea cu mai multe luni a concursului, din pricina apropierii iernii și pentru că erau angajați în finalizarea altor lucrări. A. Avakian, ca de altfel mai toți ceilalți, era nemulțumit deprețul prea mic oferit pentru pictura catedralei[6] și a anunțat că din această pricină nu se va înscrie în competiție. Anunțul neparticipării la concurs l-a comunicat și profesorul Anastase Demian[7].

În aceste condiții, comisia, modificată între timp, în urma retragerii lui Dumitru Dimitriu-Nicolaide și numirea în locul acestuia a pictorului muralist și profesorului la Institutul de Arte Plastice din București, Ștefan Constantinescu (1898-1983), luând act și de apelul insistent al mitropolitului Nicolae, ca începerea lucrărilor să nu mai fie amântată, se adresa la 5 noiembrie 1959 forurilor competente din capitală, prezentându-le situația și făcând mențiunea că Arhiepiscopia Sibiului va trece la „tratative directe, pentru încredințarea lucrării unor pictori dintre cei calificați pentru o asemenea lucrare"[8]. Ca urmare a acestei solicitări, s-a alcătuit o delegație, care însă nu s-a deplasat de la București la Sibiu, decât în luna februarie 1960. Avea în componență, din partea Direcției Monumentelor Istorice, doi eminenți specialiști, pe regretata arhitectă Eugenia Greceanu (1928-2016) (care primise de curând numirea ca referent al *DMI*, pentru regiunea din care făcea parte și Sibiul) și pe istoriculș i bizantinologul Petre (Pierre) Năsturel (1923-2012). Departamentul Culturii era reprezentat de arhitectul Andrei Pănoiu. Mai fuseseră convocați,din partea Uniunii Artiștilor Plastici și Fondului Plastic, pictorii restauratori: Nicolae Stoica, Ștefan Constantinescu (așa cum am văzut, deja angrenat în activitatea comisieia rhiepiscopale), Gheorghe Popescu și Costin Ioanid, spre a-și spune părerea în chestiunea stării de conservare a decorului lui Octavian Smigelschi.

După aprecierile delegaților bucureșteni, lucrării de pictură, care urma să acopere o suprafață totală de 3200 mp., i s-ar fi cuvenit un preț care recalculat ajunsese la o valoare dublă, față de cum fusese prevăzut în devizul întocmit de Ștefănescu și Nicolaide. La acesta se adăugau și cheltuielile necesare pentru spălarea și consolidarea integrală a picturilor lui Octavian Smigelschi[9]. Pentru că Arhiepiscopia nu dispunea de o sumă atât de mare de bani, s-a stabilit ca diferența pe care nu o putea asigura să fie acoperită din fondurile Departamentului Cultelor.

Până către începutul verii, la Sibiu fuseseră purtate discuții directe cu pictorii care înaintaseră oferte, Arhiepiscopia comunicând la București, spre aprobare, rezultatul înțelegerii făcute, în cele din urmă, cu trei dintre artiști: Keber, Ivănescu și Demian, care ar fi urmat să se asocieze la executarea lucrării și cu care s-a semnat chiar un precontract, lucru destul de imprudent, dacă e să judecăm după problemele pe care această înțelegere provizorie le-a ridicat mai târziu.

Răspunsul Direcției Monumentelor Istorice, comunicat pe 1 iulie 1960, recomanda în privința picturii noi, ca aceasta să fie realizată prin Fondul Plastic, urmând să-i fie încredințată preferabil pictorului Nicolae Stoica,însă „în nici un caz grupului Demian, Keber, Ivănescu"[10].

Nicolae Stoica (1903-1988) absolvise în 1925 Academia de Arte Frumoase din București, talentul său bucurându-se de aprecierea mai multor oameni de cultură din epocă, între care și Nicolae Iorga, care i-a mijlocit obținerea unei burse de specializare în Italia, în domeniul tehnicii picturii murale[11]. Cu toate acestea, în perioada interbelică, Nicolae Stoica s-a remarcat mai ales ca pictor de șevalet. Marginalizarea în cadrul breslei artistice, care i s-a impus după instaurarea regimului comunist, l-a determinat să se reorienteze înspre domeniul pentru care manifestase interes în tinerețe, și anume către cel al picturii bisericești. Nominalizarea sa, din partea specialiștilor Direcției Monumentelor Istorice, pentru a i se încredința, de către Arhiepiscopie, sarcina finalizării picturii catedralei din Sibiu, părea să fie un semnal că se dorea recuperarea sa între personalitățile artistice contemporane.

Nu cunoaștem mai multe amănunte despre cum s-au purtat discuțiile între el și comisia arhiepiscopală de la Sibiu. Știm doar că oferta depusă de Nicolae Stoica și înregistrată sub numărul 7416/16 octombrie 1960, punea condiții considerate inacceptabile. A

fost aceasta o ocazie irosită, întrucât, dacă acordul cu Arhiepiscopia s-ar fi încheiat, lucrarea lui Nicolae Stoica s-ar fi ridicat neîndoielnic la înălțimea cerințelor excepționale ale monumentului. Putem fi încredințați de aceasta şi numai privind lucrările executate de el mai târziu, la biserica Sf. Treime din Răşinari (1966-1973) sau la Biserica sibiană „Sf. Luca" (1974), de pe Strada Lungă.

Pentru a depăşi acest nou impas, mitropolitul Colan l-a delegat pe profesorul de teologie Iorgu Ivan să-l reprezinte, într-o discuție cu arhitectul Andrei Pănoiu, care a avut loc în data de 20 septembrie 1960, la Departamentul Culturii din Bucureşti. Din raportul întocmit ulterior, reiese că existase o problemă determinată de faptul că Secția pentru Pictură Bisericească, de la care se aşteptaluarea unei decizii în chestiunea alegerii pictorului catedralei de la Sibiu, urma tocmai atunci să fie transferată de la Direcția Artelor Plastice, la cea a Monumentelor Istorice. În consecință, până la încheierea protocolului de trecere a departamentului cu pricina, din subordinea unei instituții, în a celeilalte, nu se putea lua o hotărâre oficială. Totuşi, pentru a nu se ajunge la încă o amânare, atât de nedorită la Sibiu, şefii celor două direcții au convenit să înştiințeze verbal Arhiepiscopia că-şi dau acordul pentru demararea lucrărilor la şantierul de pictură, sugerând ca acestea să înceapă din încăperea altarului. Se comunica totodată, că dintre cei trei artişti propuşi, cu care ar fi putut încheia Arhiepiscopia contractul pentru restaurarea picturior lui Smigelschi şi pentru executarea noii picturi în restul spațiilor nedecorate ale catedralei, era avizat doar pictorul Anastase Demian, căruia trebuia să-i fie adresată deîndată invitația semnării contractului.

Recomandările verbale de la Bucureşti au sosit mai apoi şi formulate într-o adresă oficială, pe7 octombrie, în sensul preocupării pe care forurile tutelare şi-o doreau însuşită şi de către membrii comisiei de la Sibiu, şi anume de a se asigura decorului mural al catedralei unitatea de stil, prin angajarea doar a unui singur zugrav: fie în persoana lui Anastase Demian, fie în cea a lui Gh. Popescu, „dar nu în cea a lui Keber sau Ivănescu"[12].

***

Arhiepiscopia a dat curs acestor îndrumări, limitându-se la angajarea doar a lui Anastase Demian, cu care a şi încheiat un contract, pe 11 octombrie 1960[13]. Artistul se obliga, între altele, să execute integral lucrarea personal, în tehnica frescă, cu începere cel mai târziu de la data de 1 noiembrie, să respecte programul icongrafic aprobat, admițând să se supună unor recepționări provizorii din partea comisiei, după fiecare etapă încheiată, până la completarea ansamblului monumental. Cu o săptămână întârziere față de data stabilită pentru deschiderea şantierului, Demian anunța printr-o telegramă expediată de la Timişoara, că a terminat de schițat proiectul corespunzător primei etape de lucru şi că va sosi la Sibiu, în data de 8 noiembrie[14].

Tot cam pe atunci ajungeau la adresa Arhiepiscopiei şi memoriile celorlalți doi artişti, cu care se purtaseră înainte negocieri, anume E. Ivănescu şi I. Keber, prin care aceştia îşi exprimau nemulțumirea pentru că au fost excluşi pe nedrept din înțelegerea pe care comanditarii au încheiat-o, în cele din urmă, doar cu Anastase Demian. Emil Ivănescu solicitase chiar despăgubiri, socotindu-se îndreptățit să beneficieze de „suma care era prevăzută pentru premiul al II-lea", pe care-l câştigase cu proiectul său, şi suspiciona că renunțarea Arhiepiscopiei de a-l mai angaja fusese rezultatul unor jocuri de culise: „Am aflat zilele trecute, prin colegi, scria el, că Dl. A. Demian ar fi făcut demersuri să obțină lucrarea singur..."[15].

Acelaşi conținut revendicativ, exprimat însă pe un ton mai agresiv, îl regăsim şi în scrisoarea expediată, pe 24 noiembrie, de Iosif Keber. „Spre surprinderea mea, ca şi a multora, scria el, aflu că Sf. Arhiepiscopie a încheiat un nou contract, de data aceasta numai cu Demian, fără a se fi interesat şi de persoana mea, ca unul ce făcusem parte din colectiv (e vorba de grupul Demian, Keber, Ivănescu, *n.n.*) şi încă mai mult mi se făcuse propunerea să primesc conducerea acestui colectiv, la care am răspuns că nu pot primi conducerea fiind reținut de lucrările ce le aveam în curs de executare". „Care va fi fost pricina înlăturării mele? – se întreaba, prin urmare, Keber, suspicios în aceeaşi măsură ca şi Ivănescu. Unul dintre motive ar fi neavizul dat de Comisia Monumentelor Istorice. [Această explicație] nu poate sta însă în picioare, fiindcă acelaşi motiv ar rămâne valabil şi pentru Domnul Demian care nu este pictor restaurator (biserica în cauză având lucrări de făcut pe lângă cele din nou şi restaurarea picturilor lui Smigelschi)"[16].

Să ne aducem amintecă în urma recomandărilor făcute de Direcția Monumentelor Istorice şi de Departamentul Culturii, acel prim contract,la care făcea trimitere Iosif Keber, pe care Arhiepiscopia îl încheiase provizoriu cu cei trei pictori, fusese anulat, prin „nerecunoaşterea de către forurile tutelare" a competenței, pentru doi dintre componenții echipei: Iosif Keber şi Emil Ivănescu. De altfel, în răspunsul comunicat petentului, din încuviințarea mitropolitului Nicolae Colan, se menționa tocmai faptul că Iosif Keber nu a primit avizul mnisterului nici după un an, în condițiile în care acesta fusese solicitat încă din 1959[17].

„Îmi permiteți, Vă rog, să vă reamintesc, se continua în plângerea adresată de I. Keber mitropolitului, că dintre toți invitații subsemnatul am răspuns prompt la toate invitațiile, mă refer la audiențe cât şi la execuția proiectului care a avut meritul să fie preferat de Înalt Prea Sfinția Voastră. În timp ce d-ul

Demian s-a folosit de pretexte pentru a se eschiva de la concurs. Întâi a cerut o amânare de termen, pentru studiul proiectului, pe urmă a dat o telegramă că nu poate veni fiind bolnav (când în realitate d-ul Demian chiar a doua zi, se întâlnea cu noi, de faţă fiind şi P.C. Consilier Velţan, în Bucureşti). Bineînţeles că domnia sa nu făcuse proiectul şi de aceea a fost necesar să se prezinte numai proiectul meu... care precum cunoaşteţi a fost bine apreciat... .

Urmărind şi aprecierea care s-a făcut astăzi proiectului depus de d-ul Demian, Înalt Prea Sfinţia Voastră veţi putea face o justă comparaţie.

Onorata Comisiune de Pictură a Sf. Patriarhii a cerut d-lui Demian de a face unele completări proiectului d-sale... . Socotesc Î.P.S. că nu aveţi nimic împotrivă, interesul Sf. Arhiepiscopii fiind în primul rând dragostea de a avea un sfânt lăcaş decorat cu arta cea mai perfectă. În acest caz poate nu ar fi rău, dacă credeţi că ar fi necesar, având în vedere timpul prea scurt, de a se da o telegramă onoratei comisii din Bucureşti pentru a dispune de complecta ei libertate de acţiune într-o adjudecare dreaptă a acestor două proiecte rivale supuse concursului pentru pictura monumentală a catedralei”[18].

Exista, prin urmare, o rivalitate între Keber şi Demian, pe care pictorul din Târgu Jiu nu se sfia să o mărturisească, însă într-un fel din care reieşea că nu era vorba doar de o simplă înfruntare între două proiecte artistice. Persoana lui Demian era mai curând vizată să fie compromisă, prin acuze strecurate insidios în memoriul lui Keber, la fel cum se întâmplase şi încealaltă scrisoare, în care Emil Ivănescu acuza „lipsa de caracter a mai vârstnicului meu coleg”.

Cât priveşte insinuarea faptului că Demian ar fi dat dovadă de laşitate, atunci când, invocând anumite pretexte, s-ar fi eschivat de la concurs, am amintit mai înainte că existase o justificare, pentru care acesta din urmă a declinat iniţial invitaţia pe care Arhiepiscopia i-a adresat-o în 1959, şi nu din pricina ofertei băneşti prea modeste care fusese stabilită în schimbul lucrării. Motivul „major” al neparticipării sale fusese expus de Anastase Demian într-un chip cât se poate de corect şi de sincer, în scrisoarea adresată mitropolitului Nicolae, din 11 septembrie 1959, în care se invoca maniera inacceptabilă, din punctul său de vedere, în care i se ceruse să intre într-o competiţie, în condiţii care lezau demnitatea sa de artist consacrat pe deplin, pe parcursul unei cariere excepţionale. Hotărâse astfel „după o matură chibzuinţă”, nu pentru că s-ar fi îndoit de obiectivitatea juriului, ci – aşa cum ţinea să sublinieze – „exclusiv din înaltul respect pe care-l port Bisericii noastre şi Ierarhiei Sale, pe care n-o pot expune la greşala de a ignora o viaţă de muncă dedicată picturei bisericeşti, domeniu în care, ca şi în alte domenii artistice înrudite, am strâns oarecari merite, după modesta mea convingere şi mi-am creat un nume cunoscut şi apreciat şi în străinătate, bucurându-mă între altele de recunoaşterea unor personalităţi, ca de pildă decedatul Edouard Heriot, care în calitate de primar al oraşului Lyon, m-a felicitat încă din anul 1923 pentru pictura bisericii restaurate din suburbia Mézériat, precum şi de preţuirea unor personalităţi cel puţin atât de competente în materie ca şi comisia chemată astăzi a se pronunţa asupra concursului proiectat (N.Iorga, T. Vianu, Al. Busuiocianu etc.)[19]. Am crezut aşadar că nu trebuie să expun Ierarhia Bisericii noastre, unor critici ale posterităţii pentru faptul că un pictor cu realizările mele a fost supus unui tratament puţin obişnuit într-un climat de competenţă şi urbanitate”. Şi se referea, spunând acestea, la invitaţia de a concura în condiţii care s-ar fi impus cel mult unor candidaţi tineri, lipsiţi de experienţă profesională. „Dacă nu ar fi altceva, adăuga Anastase Demian în încheierea scrisorii sale, decât apreciarea largă de care s-a bucurat lucrarea mea legată de pictura Catedralei Mitropolitane din Timişoara... cred că ar prezenta şi aceasta un titlu suficient de a justifica refuzul meu de a mă mai supune aprecierii unui juriu. Întreaga mea operă de patru decenii nu a fost altceva decât un continuu concurs în care am credinţa că am reuşit mereu”[20].

***

În şedinţa din 28 noiembrie 1960, Comisia de Pictură Bisericească a Patriarhiei aviza adjudecarea lucrărilor de către pictorul Anastase Demian şi se exprima favorabil, doar cu câteva observaţii, cu privire la proiectul conceput de artist pentru decorarea absidei principale[21].

Executarea programului iconografic a început pe conca absidei de răsărit, cu imaginea ce o reprezenta pe Maica Domnului orantă, între Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil, scenă care era finalizată la 16 decembrie şi, cum era de aşteptat, fiind vorba de cea dintâi compoziţie zugrăvită, momentul a suscitat interesul beneficiarilor. Comisia pentru organizarea şi controlul lucrărilor de pictură s-a întrunit, în prezenţa mitropolitului, cu puţin înainte de Crăciun, pe 19 decembrie 1960, având-i în componenţă, pe lângă profesorul I.D. Ştefănescu, pe doi consilieri, membri ai permanenţei arhiepiscopeşti: vicarul Traian Belaşcu (ca preşedinte de comisie), pr. Ioan Velţan, precum şi pe profesorul teolog Iorgu Ivan şi pe fostul profesor de Telologie, înlăturat de la catedră după instaurarea regimului comunist, preotul Teodor Bodogae. Nu s-au păstrat mărturii despre diversele reacţii manifestate de membrii comisiei, la acestă primă evaluare a picturii executate de Anastase Demian. Că vor fi existat şi aprecieri mai puţin pozitive, este aproape de la sine înţeles, întrucât stilul rafinat şi sobru către care evoluase pictura lui Demian, la capătul unei cariere care l-a consacrat între cei mai de seamă artişti români ai vremii lui, risca să nu fie gustat de spirite mai

conservatoare în raport cu seria înnoirilor de limbaj din arta modernă.

Putem bănui, prin urmare, că această primă compoziție iconografică, executată pe bolta altarului, nu a fost întâmpinată cu prea mult entuziasm de comisie, iar bănuiala e întărită și de noul memoriu (datat la Târgu Jiu, în 5 ianuarie 1961), pe care Iosif Keber s-a grăbit să-l adreseze mitropolitului, cu intenția vădită de a-i alimenta acestuia îndoiala că alegerea lui Anastase Demian ca pictor al catedralei fusese una inspirată. Pe un ton aparent binevoitor și indiferent (*s.n.*), Keber cerea îngăduința să-i fie ascultat „gândul de om cinstit și conștiincios de artist, pictor, privind decorațiunea Catedralei mitropolitane. Îmi luasem – scria el, încercând să convingă de cât de curate îi erau intențiile– orice grijă de la această lucrare, de vreme ce i s-a dat altuia spre executare. Dar, văzând că ceea ce s-a pictat la bolta altarului lasă de dorit și cunoscând condițiile de contract ale autorului că această probă se face pentru a putea continua lucrarea în restul bisericii (de fapt ,înțelegerea încheiată între Arhiepiscopie și pictorul Demian nu prevedea o asemenea clauză, *n.n.*), vă rog să-mi dați voie și mie de a face o probă de frescă la fața locului, executând alături, pe perete, același tablou și care va fi mai bine primit acela să rămână cu executarea lucrării. Bine înțeles că în această situație subsemnatul, rămânând singurul conducător și executant principal al lucrării îmi rezerv dreptul de a-mi alege ajutoarele ce le voi crede capabile între care va fi și D-ul pictor Emil Ivănescu calificat cu foarte bine”[22].

Indiferent era Iosif Keber, însă doar la faptul că i se comunicase cât se poate de clar că nu deținea calificarea necesară pentru a angaja o lucrare de o asemenea categorie, și, cu toate acestea, se tocmea în continuare, convins că nimic nu l-ar putea împiedica să-și împlinească dorința. Binevoitor era încă și mai puțin, în felul în care desconsidera talentul și priceperea lui Anastase Demian, cu toate că găsea rezonabil – câtă îngăduință! – să i se ofere adversarului șansa de a reveni: „Desigur, prin ceea ce s-a lucrat (de mâna pictorului Demian, *n.n.*), Sfânta Arhiepiscopie mai poate aștepta, ca un îndreptar, cuvântul recepției provizorie, spus de comisiune, ca pictorul să poată să facă față în urma sfaturilor date”. Totul însă doar pentru a i se da lui dreptate, în cele din urmă: „Din părerea mea însă, și vă rog să cunoașteți că o spun fără pic de răutate și nici de intrigă, fiecare maestru, mai ales în lucrarea sa de probă, depune tot sufletul, priceperea și talentul de care este capabil”[23].

***

Arhiepiscopia nu a încuviințat proba suplimentară de pictură solicitată de Keber iar Anastase Demian a continuat zugrăvirea compozițiilor care fuseseră prevăzute în planul – program iconografic. Astfel, așa cum reiese din situațiile întocmite în vederea plății onorariilor convenite în contract, până la data de 6 februarie fusese încheiată pictura figurativă și cea ornamentală din zonele înalte ale absidei principale: „a calotei, a celor șapte ferestre de dedesuptşi a brâului celui mare”;până la 15 martie – registrul superior al hemiciclului absidei (scena „Împărtășirii Apostolilor”); până la 27 aprilie – registrul de la baza hemiciclului – teoria Sfinților Ierarhi, teologi și arhidiaconi (Ștefan și Laurențiu) ai Bisericii, încadrând, în ax, icoana „Cinei de la Emaus”, precum și cele două panouri din dreptul intrării în diaconicon, reprezentând scene de sacrificii vechi-testamentare („Jertfa lui Cain și Abel” și „Jertfa lui Avraam”); până la 19 mai s-au zugrăvit proscomidiarul și diaconiconul; până în 20 iunie – compoziția monumentală a „Pogorârii Sfântului Duh, în Duminica Cincizecimii”, de pe vasta întindere a arcului triumfal; până la 17 iulie – semicalotele de deasupra horelor de nord și de sud, care flanchează absida principală (la Nord – „Sfânta Fecioară Theotokos Platitera”; la Sud – „Deisis”); până la 18 august – registrele superioareale pereților verticali ai horelor de nord și de sud („Predica de pe Munte”, respectiv „Liturghia îngerească”); până la 28 august – registrele de la baza horelor (reprezentările Sfinților Împărați Constantin și Elena și cele ale unor sfinți mucenici și cuvioși mărturisitori, în frunte cu Sfânta Cuvioasă Paraschiva și Sfântul Cuvios Antonie cel Mare). Pe 29 august, preconizându-se ca următoare etapă în decorarea picturală a catedralei, înaintarea către spațiul navei, Anastase Demian s-a angajat să restaureze picturile lui Octavian Smigelschi[24], de pe boltă și pandantivi[25], după ce, în 8 iulie, înaintase și un deviz pentru restaurarea completă a picturii pe caretot el o realizase, cu trei decenii în urmă, în capela mitropolitană[26].

***

Din seria documentelor intrate în Arhiva Arhiepiscopiei, corespunzătoare acestei etape din procesul decorării murale a catedralei, și anume perioada lunii iunie, a anului 1961, unul ne-a atras atenția în mod special. E vorba de un raport întocmit în urma recepției parțiale, din zilele de 7 și 8 iunie. S-a considerat atunci necesar să se propună mitropolitului lărgirea comisiei eparhiale, față de componența care-i fusese hotărâtă acesteia, în aprilie 1959, „în scopul de a organiza, controla și aprecia cât mai just din punct de vedere tehnic și artistic lucrările de pictură de la Catedrală”. Mai precis, consilierilor Belașcu și Velțan li s-au alăturat, la solicitarea mitropolitului, încă trei: preoții Ioan Nicoară, Ioan Vlad, și Ioan Munteanu, iar profesorilor Ștefănescu, Ivan și Bodogae, le-au fost asociați încă alți patru dascăli de teologie de la Sibiu: rectorul Sofron Vlad, preoții profesori Spiridon Cândea, Grigore Marcu precum și secretarul eparhial Dumitru Călugăr.

Nefiind consemnată în vreun fel concluzia de

fond care s-a desprins în urma acestei recepții parțiale, nu putem decât să admitem că motivul pentru care s-a impus să fie lărgită comisia fusese tocmai cel invocat, şi anume acela de a se asigura condiții, prin confruntarea încă mai multor puncte de vedere, pentru o mai justă apreciere a lucrărilor executate de Demian, până la acel moment. Pare destul de evident însă, că s-a ajuns acolo din pricină că nu s-a putut stabili un acord, între opiniile exprimate în cadrul comisiei, referitor la felul în care ar fi trebuit abordată lucrarea de pictură, şi viziunea proprie artistului executant.

Fiind slăbit de boală şi de vârsta înaintată, mitropolitul Colan nu putuse participa la recepție, iar scrisoarea pe care i-a adresat-o I. D. Ştefănescu, ca un purtător de cuvânt al celorlalți membri ai comsiei, îi aducea la cunoştință o atare stare a lucrurilor. „Am venit la Sibiu, afirma el, delegat al Comisiunii de Pictură Bisericească şi Preafericitului Patriarh; fericit eu însumi să ajut, după puteri, ca să se realizeze o lucrare frumoasă. Ajutat de membrii Comisiunii numită de Înalt Prea Sfinția Voastră, şi ajutându-i la rândul meu, am înscris în avizul nostru proces verbal, un număr de observări şi regului menite să susțină luarea aminte şi munca pictorului.

Nădăjduiesc că domnul Demian va simți, ca noi toți, însemnătatea excepțională a inițiativei şi contribuției luminate a Înalt Prea Sfinției Voastre. Şi se va strădui, de acum înainte cel puțin, ca să ajungă aproape de ceea ce aşteaptă lumea aleasă a credincioşilor. De aceea se cuvine să înfățişeze realizarea dorinței Înalt Prea Sfinției Voastre şi a întregului Ardeal.

Preacucernicul Vicar, Părintele consilier Velțan, prea cinstiții părinți profesori ai Institutului au venit însuflețiți de cel mai curat şi înțelegător cuget. În acest cuget, am lucrat împreună”[27]. Încă mai grăitor este angajamentul pe care, plin de devotament, şi-l asuma I.D. Ştefănescu înaintea mitropolitului, rugându-l „să ne îngăduie, şi să ne binecuvânteze munca pe viitor. Voi veni la Sibiu de câte ori va fi nevoie. Şi voi veni pentru a contribui, din toată inima, la înlăturarea oricăror alunecări ori scăderi de ordin artistic în decorarea catedralei (*s.n.*)”[28].

Nu cunoaştem la care „erori sau scăderi” făcea mai precis referire I. D. Ştefănescu, pentru a căror îndreptare istoricul de artă se simțise dator să-i sugereze lui Anastase Demian, cuvenite „observații şi regurli de urmat”. Ştim doar că, până spre începutul toamnei, fusese aproape definitivată pictura primei mari secțiuni din ansamblu iconografic al catedralei, fiind acoperite cu imagini spațiul absidei principale, cel al pastoforiilor ,suprafața arcului celui mare dinspre răsărit, precum şi horelede la stânga şi de la dreapta iconostasului.

Rămăsese de încheiat pictura unui singur registru, şi anume a celui dela nivelul stranelor aflate în hora de nord-est. Asistentul care se ocupase cu pregătirea peretelui pentru frescă s-a îmbolnăvit, lăsându-l pe Demian fără ajutor şi putința de a mai continua. Dar şi artistul însuşi traversa o perioadă de neliniște sufletească care l-a făcut să-şi mai piardă din entuziasmul cu care pornise la drum. Nu era însă într-atât de descurajat, încât să renunțe la gândul că va reuşi să ducă totul la bun sfârşit. Scrisoarea pe care i-a adresat-o, în 12 octombrie 1961, consilierului mitropolitan Ioan Velțan, e impresionantă, în felul în care demonstrează că artistul mai reuşea să afle încă suficiente resurse de încredere în vigoarea talentului său: „Sunt disperat că din cauza bolii colaboratorului meu Cenan am ajuns în situația de a nu putea continua cum am proiectat, lucrarea adică să termin şi partea stângă a stranelor. Din nenorocire, acei câțiva care ar putea să-mi fie de ajutor sunt angajați la diferite lucrări. Mâine plec la Timişoara ca să-l aduc pe cel maivechi ajutor al meu, pe Dl. Sklenarik, care era meşterul meu la Catedrala din Timişoara, ca să mă scoată din impasul în care mă găsesc. Măcar partea asta ce a rămas neterminată s-o pot face, pe urmă vom vedea restul ce facem. Numai să fie liber şi dumnealui.

Eu cu sănătatea o duc bine şi pot începe cu puteri noi să lucrez. Toate crizele mele de ficat şi stomac au fost provocate de viața nervoasă şi neliniştită în care trebuia să trăiesc luni de zile cât am lucrat la catedrală, la care se adaugă disprețul Î.P.S. Sale față de mine şi arta mea.

Cu toate astea abia aştept să încep din nou să pictez.

Dacă nici Sklenarik nu e liber atunci caut ajutor la București sau la Constanța.

Vă rog să explicați Î.P.S. Sale situația mea şi asigurați-l că în cel mai scurt timp mă prezint la Sibiu, dorindu-i şi multă sănătate.

Al Dvs.,
Demian”.

***

Cu doar o zi în urmă, pe 11 octombrie, se solicitase de la Sibiu, Comisiei de pictură bisericească de pe lângă Institutul Biblic şi de Misiune Ortodoxă al Patriarhiei, desemnarea unui delegat care să participe la recepționarea lucrărilor de pictură realizate până la acel moment. O adresă similară fusese expediată şi către Direcția Artelor Plastice de la Ministerul Culturii, din partea cărei instituții sosea, în 31 octombrie, răspunsul că se putea proceda la recepționarea lucrărilor efectuate, fără a fi necesară participarea unui reprezentant al respectivului departament[29], întrucât „problemele privind tematica iconografică în lucrările de pictură religioasă nouă, nu fac obiectul sectorului nostru”.

Felul în care au fost recepționate picturile lui

Anastase Demian, doar de către reprezentanții forului tutelar bisericesc şi fără vreo implicare din partea Ministerului Culturii, ne este cunoscut, atât cât ne permit înregistrările intrate în Arhiva Arhiepiscopiei.

Dintr-o adresă înaintată Institutului Biblic reiese că examinarea picturii executate la Catedrala Mitropolitană din Sibiu s-a făcut de către profesorul I. D. Ştefănescu şi pictorul Arutiun Avachian, în zilele de 24 şi 25 noiembrie 1961. Referatul cu privire la cele constatate atunci, redactat de cel dintâi dintre evaluatorii pe care i-am amintit, pus la dispoziția Comisiei de pictură bisericească, nu se mai regăseşte între documentele păstrate în dosarul din Arhiva sibiană. Se consemnează mai departe, faptul că „Dl. Prof. Anastase Demian a făcut întâmpinare, în care răspunde la critica negativă făcută de Dl. Prof. I.D. Ştefănescu, susținându-şi punctul său de vedere că lucrarea executată de D-sa întruneşte însuşirile necesare din punct de vedere artistic şi tehnic (nici exemplarul din această întâmpinare, care intrase în Arhivă la data respectivă, nu mai e de găsit, *n.n.*)". Pentru a lămuri lucrurile, ținându-se cont de dorința Profesorului Demian, se adresa rugămintea membrilor Comisiei de pictură bisericească a Patriarhiei de a-i delega pe Prof. pictor Ştefan Constantinescu şi pe pictorul Ioan Musceleanu în vederea realizării unei contraexpertize[30].

***

Ce a urmat se află consemnat în procesul verbal, încheiat în data de 23 februarie 1962, la încheierea şedinței comisiei eparhiale, ai cărei membrii fuseseră convocați pentru a lua la cunoştință puncte de vedere exprimate de pictorii bisericeşti Ion Musceleanu, Gheorghe Vânătoru şi Costin Ioanid, delegați din partea Patriarhiei să realizeze contraexpertizarea picturii lui Anastase Demian. În fapt, documentul prezenta în rezumat etapele parcurse până la acel moment, în realizarea decorului mural din Catredala Mitropolitană şi se ajunsese, în urma celor două recepții parțiale, la concluzia susținută şi formulată într-un referat de către profesorul I. D. Ştefănescu, că „pictura executată de Dl. Demian nu corespunde din punct de vedere tehnic şi nici din punct de vedere artistic şi teologic", ceea ce a impus stoparea lucrărilor. Nemulțumit de contestările lui I. D. Ştefănescu, Demian solicitase reluarea expertizării, de către o altă comisie. Venise momentul ca pictorii delegați, care cercetaseră la fața locului ansamblul imaginilor zugrăvite de artist, să-şi spună pe rând părerea.

Opiniile expuse cu acel prilej au fost consemnate înprocesul verbal întocmit de preşedintele comisiei, vicarul Traian Belaşcu. Astfel, pictorul Ion Musceleanu afirma„că l-a cunoscut pe Dl. A. Demian ca pe un pictor foarte bun şi (că) l-a susținut cu ocazia angajării lucrărilor de pictură de la Catedrala din Sibiu. Dar l-a prevenit ca să lucreze personal. Între timp a aflat că lucrurile nu merg bine. Unele lucrări din altar sunt frumoase, dar trebuia întreaga biserică să fie frumoasă. Pictura lui Smigelschi este mult mai frumoasă. Dl. Demian nu a lucrat cu atenție. A făcut scene mari de tot şi aceasta micşorează valoarea bisericii. Dorința D-lui Demian de a face o nouă expertiză nu este întemeiată. Tencuiala este destul de bună. Ornamentația nu este destul de reuşită. Ea nu trebuie să copleşească restul lucrărilor. Culorile sunt țipătoare. Lucrarea poate să placă unora, dar biserica este făcută pentru toată lumea şi nu pentru câțiva. Dl. Demian a putut să facă un lucru frumos, dar nu a făcut. Recepția făcută de delegații Comisiunii de pictură bisericească este mai mult consultativă. Consiliul eparhial trebuie să hotărască"[31].

Din referatul pictorului Ion Musceleanu, se vede cât de evident trădează acesta interesul unanim împărtăşit în sânul comisiei, ca Demian să fie descalificat cu orice preț. În schimb, discursul în sine e descalificant pentru aşa–zisul expert, care se pretindea a fi fost competența celui care primise delegarea din partea Comisiei de pictură a Patriarhiei. Un autentic specialist nu s-ar fi pronunțat asupra calității unei opere de artă, în termeni de „frumos" sau „urât",aşa cum o făcea Ion Musceleanu, nici n-ar fi socotit greşit felul în care experimentatul Anastase Demian aplicase principii fundamentale ale artei decorative, pe care dovedea că le stăpâneşte ca un adevărat maestru, imaginând compoziții ample, care sporeau efectul monumental al ansamblului, tocmai pentru că izbuteau să pună în valoare formele dominante ale arhitecturii catedralei. Cu acelaşi simț rafinat pentru acordul şi unitatea în care trebuie să găsească, în mod necesar, spațiul construit şi decorul pictat, Demian a dovedit că deținea forța de a accesa la maximum potențialul de expresivitate al culorilor. Nicidecum „țipătoare", aşa cum le catalogase Musceleanu, culorile au fost aşezate de pictorul Demian în raporturile cele mai îndrăznețe, sporind senzația de copleşitoare energie şi vitalitate, degajată din deschiderile marilor arcade şi bolți.

La fel de inadecvate, dacă nu chiar de-a dreptul ridicole sub anumite aspecte, s-au dovedit şi comentariile celorlalți doi experți. Pentru Gheorghe Vânătoru, gama cromatică folosită de Demian era „cu totul străină" - să înțelegem că în dezacord, cu arhitectura bisericii. Criticul omitea totuşi să precizeze, ce s-ar fi potrivit, în opinia sa, mai bine, din acest punct de vedere. Nemulțumiri au fost exprimate şi în legătură de scena „Predica de pe Munte", unde evaluatorul aflase „goluri nejustificate", „personajele prea mici, ca şi cum n-ar exista"; „contururile dure". Aceasta, în timp ce, în compoziția „Pogorârea Sfântului Duh", figurile sunt „anulate" de fond. A ajuns, la fel de dezamăgit ca şi Musceleanu, la concluzia că, „dacă există câteva sclipiri, restul nu corespunde în pictura

care nu este pe măsura bisericii".

Regretabilă a fost şi poziţia pictorului Costin Ioanid, profesor şi şef al catedrei de Artă Monumentală de la Institutul „Ion Grigorescu", cu alte cuvinte coleg cu Anastase Demian care ocupase şi el cândva, la Cluj, aceeaşi onorantă poziţie academică. Aprecierile sale critice se leagă de faptul că ar fi sesizat o prea consistentă contribuţie a ajutoarelor angajate de Demian iar în ceea ce-l priveşte pe acesta, „că în cea mai mare parte în ceea ce a făcut în catedrală se vede mâna zugravului şi numai în unele lucrări se observă mâna artistului Demian".

Prevalându-se de asemenea aprecieri critice, membrii comisiei eparhiale „au aprobat în unanimitate" concluzia că „sub aspectul ei actual pictura executată până în prezent de profesorul A. Demian la Catredala mitropolitană din Sibiu nu poate fi continuată, întrucât nu corespunde cu valoarea pe care trebuie să o reprezinte o lucrare de artă afectată unui edificiu de primă importanţă monumentală". Grăbiţi să pună punct chestiunii, preotul consilier I. Nicoară şi protopopul I. Munteanu au ridicat problema, dacă mai era oportună păstrarea lucrărilor realizate necorespunzător de Anastase Demian, în condiţiile angajării unui alt pictor.

Ceea ce era de aşteptat să se petreacă, la finalul acestei campanii de defăimare a pictorului Anastase Demian, orchestrată de profesorul I. D. Ştefănescu, cu acordul tacit al mitropolitului Colan, alimentată din umbră, aşa cum am văzut, chiar de Iosif Keber, s-a concretizat în cele din urmă pe 5 aprilie 1962, când artistul a trebuit să ia act de rezilierea contractului pe care-l avea încheiat cu Arhiepiscopia. Pus la zid, fără ca măcar unul dintre cei implicaţi în acest proces să-i ia o clipă apărarea, Demian a asistat resemnat la compromiterea, nu pentru vreo vină personală, a celui din urmă act însemnat din cariera sa de artist monumentalist. Somat ulterior, în termenii cei mai lipsiţi de eleganţă, să se prezinte la Sibiu, pentru a face ultime retuşări în zona de pictură a horelor, va răspunde cu o scrisoare impresionantă adresată vicarului Belaşcu, reflector al caracterului onest şi a delicateţii sale sufleteşti.

„Prea onorate Părinte Vicar

La Adresa Domniei Voastre prin care Vă exprimaţi dorinţa ca să termin lucrările de pictură restante – la care m-am angajat, Vă comunic că în cel mai scurt timp posibil mă voi duce la Sibiu pentru executarea acestora.

În luna asta mai sunt angajat la montarea cu decoraţii de scenă pentru ansamblul teatral al Capitalei[32]. Cunoscând invitaţia Domniei Voastre mă voi sili să grăbesc lucrările de aici – mai am câte ceva angajat şi la minister – ca la începutul lui aprilie să am plăcerea să mai lucrez în catedrală, chiar dacă va fi extrem de puţin.

Până atunci şi vremea va fi mai prielnică mie şi mai ales că atunci voi putea sta la verişoara mea Dna Cucuianu în condiţiuni excelente.

Credeţi-mă Părinte vicar că şi dorinţa mea este ca să termin lucrările la care m-am angajat.

Rămâna al Domniei Voastre devotat,

Prof. A. Demian

8.III. 1963"

***

Pe 11 mai 1962 avea loc la Sibiu şedinţa plenară comună a Consiliului eparhial şi a Comisiei pentru pictarea Catedralei mitropolitane. În referatul prezentat de consilierul economic Ioan Velţan erau expuse motivele care au dus la rezilierea contractului dintre Arhiepiscopie şi Anastase Demian, împrejurare din care se născuse necesitatea angajării unui alt pictor de seamă, care să reia lucrările şi să le ducă la bun sfârşit. Ceea ce se spunea în continuare,nu mai reprezenta o surpriză pentru nimeni: „Informaţiile dobândite de la persoane competente (*s.n.*) îl indică, pentru aceste lucrări, pe pictorul Iosif Keber din Tg. Jiu". Dacă ar fi să ne întrebăm cine erau acele persoane, cu siguranţă trebuie să ne gândim la profesorul I. D. Ştefănescu, ca unul care fusese întemeietorul Comisiei de pictură bisericească a Patriarhiei. Identitatea unei alte persoane, dintre cele la care se făcea referire, urma să fie dezvăluită într-un articol publicat în revista *Mitropolia Ardealului*, cu prilejul festivităţilor care au avut loc la sfinţirea noului decor iconografic, în decembrie 1965. Evocând etapa respectivă,din procesul realizării ansamblului mural, autorul articolului preciza cât se poate de explicit că angajarea maestrului Iosif Keber s-a făcut la sugestia şi cu „sprijinul binevoitor al Sfintei Patriarhii – şi al Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian personal"[33].

S-a solicitat prin urmare aprobarea ofertei zugravului respectiv, modelele de pictură executate de Keber în diferite biserici din ţară fiind apreciate favorabil de cei prezenţi. Între cei care au luat cuvântul s-a numărat şi profesorul de teologie Nicolae Mladin, viitorul mitropolit, care „socotea că pictorul I. Keber, fiind recomandat de persoane competente, va realiza o lucrare bună". Iorgu Ivan şi Teodor Bodogae consideraseră că „oferta păstrează cadrul de strictă legalitate", scoţând şi ei în evidenţă „conştinciozitatea pe care pictorul a dovedit-o în executarea lucrărilor ce i s-au încredinţat până atunci apreciind că va duce la bun sfârşit pictarea Catedralei". Vicarul Traian Belaşcu a avertizat că era totuşi necesară, din considerente procedurale, avizarea angajării lui Keber, din partea forurilor tutelare bisericeşti din Capitală, precum şi din partea Comisiunii Monumentelor Istorice.

În consecinţă, au fost transmise adrese de înştiinţare, datate la 12 mai 1962, către Departamentul Cultelor, către Institutul Biblic - Comisia de Pictură

Bisericească şi către Ministerul Învăţământului şi culturii - Direcţia Artelor Plastice şi respectiv Direcţia Monumentelor Istorice, prin care se preciza că „în urma rezilierii contractului cu Dl. Prof. pictor Anastase Demian, care din motive de sănătate (*s.n.*) şi-a retras angajamentul de a picta mai departe catedrala noastră din Sibiu, pentru a executa restul lucrării de pictură, am angajat pe pictorul autorizat Iosif Keber, cu care am încheiat cuvenitul contract în principiu în aceleaşi condiţii ca şi cu Dl. A. Demian”[34]. Avizarea acestui nou angajament, din partea Direcţiei de pictură bisericească, şi cu aprobarea patriarhului Justinian, a sosit în 28 iunie[35] iar în ziua următoare, din partea Comisiunii Monumentelor Istorice, se comunica sarcina încredinţată lui Arutiun Avakian, de a restaura picturile lui Smigelschi, neadăugându-se în schimb nici un comentariu referitor la angajarealui Keber.

***

Începând din luna septembrie 1962, şi până spre sfârşitul toamnei anului 1965, Iosif Keber a completat decorul mural, atât cât mai rămăsese de executat în Catedrală, urmărind pas cu pas, neabătut şi cu „conştinciozitatea” care l-a recomandat comanditarilor, indicaţiile iconografice ale profesorul I. D. Ştefănescu[36], revenit la cârmă după înlăturarea „rebelului” Anastase Demian.

Ignorând punctul de vedere al specialiştilor Ministerului Culturii şi ai Comisiei Monumentelor Istorice, care se arătaseră rezervaţi, încă de la început, cu privire la oportunitatea angajării unui pictor cu un stil atât de convenţional, cum era cel practicat de Iosif Keber, pentru o lucrare care solicita o abordare artistică superioară, sibienii au ratat pentru Catedrala Mitropolitană un ansamblu decorativ care să fi fost conceput într-o expresie unitară, şi mai ales au pierdut beneficiul viziunii mai moderne şi incomparabil mai originale, pe care ar fi putut-o proiecta în compoziţiile sale Anastase Demian.„O primă reuşită în domeniu”, aşa avea să fie considerată mai târziu, de către unul dintre cei mai avizaţi cunoscătoriai artei transilvănene, istoricul clujean Negoiţă Lăptoiu, „vasta scenă (a «Pogorârii Duhului Sfânt») transpusă pe arcul de triumf ce leagă partea estică a naosului de altarul catedralei ortodoxe din Sibiu. Stimulat parcă de înfăptuirile anterioare ale lui Octavian Smigelschi, Demian a rezolvat compoziţia cu sobrietate cromatică şi multă naturaleţe în dispunerea spaţială a personajelor robuste”[37]. Şi, acelaşi Negoiţă Lăptoiu mai făcea o apreciere importantă, referindu-se de această dată la ansamblul realizărilor artistului monumentalist de excepţie care a fost Demian, că s-au constituit „într-un excelent criteriu de referinţă, şi că au zăgăzuit pe cât posibil, mai larga proliferare a diletantismului şi a gustului îndoielnic în decorarea lăcaşelor de cult”[38]. Veritabil „deschizător de drumuri” în arta decorativă românească a secolului al XX-lea, aşa cum îl considerase un coleg de generaţie şi un artist deopotrivă de prestigios care a fost sculptorul Ion Vlasiu[39], Demian şi-a pus amprenta în chip decisiv asupra destinului şcolii plastice ardelene, formând seria celor mai activi pictori bisericeşti din generaţia care i-a urmat: Nicolae Brana, Cornel Cenan, Ion Gavrilă, Victor Constantinescu, Tasso Marchini, Emil Cornea sau fraţii Eugen şi Eremia Profeta[40].

Singurul care nu a ezitat să exprime îndreptăţita recunoştinţă şi faţă de Anastase Demian, dintre cei cărora li s-a dat cuvântul cu prilejul festivităţilor de sfinţire a noii picturi, din ziua prăznuirii Sfâtului Ierarh Nicolae, a anului 1965, a fost mitropolitul Nicolae Corneanu[41], fostul profesor de teologie de la Sibiu, ce fusese nu de mult chemat să păstorească credincioşii bănăţeni din jilţul arhieresc al catedralei timişorene, un alt loc însemnat pe harta înfăptuirilor artistice remarcabile ale destoinicului artist muralist.S e cuvine ca măcar acum, după cincizeci de ani, să i se recunoască lui Anastase Demian meritul de a fi împlinit, atât cât i s-a îngăduit în împrejurări precum cele pe care tocmai le-am evocat, o realizare artisticăe xemplară, care se înscrie cu totală îndreptăţire în seria celor mai însemnate opere moderne de artă monumentală bisericească ale urbei, semnate de creatori de talia arhitectului Georges Cristinel sau a pictorilor Octavian Smigelschi, Costin Petrescu ori Nicolae Stoica.

Note:

1. Nicolae Iorga, *Neamul românesc*, nr. 1, Bucureşti, 1906, p. 6-7.
2. Idem, *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească*, vol I., Bucureşti, “Minerva” Institut de arte grafice şi editură, 1906, p. 159.
3. *Ibidem*, p. 158.
4. *Catedrala Mitropolitană din Sibiu*, în *Mitropolia Ardealului*, an X, nr. 11-12, 1965, p. 828.
5. Aurel Cosma, *Note*, în *Luceafărul*. Revistă culturală, literară şi artistică, Timişoara, an. II, nr. 11, noiembrie 1936, p. 507.
6. Devizul cuprindea preţul minimal din tarifele de stat pentru pictură monumentală.
7. *Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Sibiului* (*AAORS)* V. 38. 956, intr. 007904/17 septembrie 1959.
8. Până în data de 2 noiembrie 1959 fuseseră înregistrate la Arhiepiscopia Sibiului, în chestiunea picturii catedralei, ofertele pictorilor: Emil Ivănescu, Nicolae Stoica, Arutiun Avakian, Nicolae Brana, Ioana Jurgea Anastase Demian (10 octombrie) iar în 12 noiembrie 1959 a fost depus şi proiectul lui Iosif Keber.
9. Valoarea artistică excepţională a picturilor lui Smigelschi a fost recunoascută ca atare de cei doi reprezentanţi ai *DMI,*

precum și de arhitectul Andrei Pănoiu, spre deosebire de opinia amintiților pictori restauratori, care nu i-au atribuit mai mult decât o valoare documentar- istorică, pledând mai degrabă pentru înlăturarea acesteia și realizarea unui décor nou. Din fericire intervenția arhitectului Pănoiu a cântărit decisiv, în favoarea păstrării și consolidării operei pictorului transilvănean.

10. *AAORS*, V. 38. 956, Referat 005341/1 iulie 1960.
11. Nicolae Balint, *Douăzeci de ani de la moartea lui Nicolae Stoica, restauratorul Catedralei Mari*,în cotidianul *Zi de Zi*, Târgu Mureș, 29 ianuarie 2008.
12. *Preoces-verbal* nr. 35/1960, 7 octombrie 1960.
13. *Contract* nr. 8972/1960.
14. *AAORS, V. 38, 956,* intr. 008903/5 noiembrie 1960.
15. *AAORS*, V. 38. 956, intr. 009130/4 noiembrie 1960.
16. *AAORS*, V. 38. 956, intr. 009488/26 noiembrie 1960.
17. *ibidem*
18. *AAORS*, V. 38. 956, intr. 009488/26 noiembrie 1960.
19. Lista personalităților care de-a lungul vremiiau avut cuvinte de apreciere în publicațiile interbelice sau postbelice, cu privire la arta lui Anastase Demian, este mai numeroasă: Adrian Maniu, *Demian*, în *Gândirea*, Cluj, 15 decembrie 1921; Virgil Cioflec, *Cronica artistică: Demian*, în *Gândirea*, București, 29 decembrie 1922; Lucian Blaga, *O școală de arte frumoase*, în *Adevărul literar și Artistic*, București, 6 decembrie 1925, p. 7; Emil Botiș, *Expoziția pictorului Demian*, în *Patria*, Cluj, 9 iunie 1927; Oscar Walter Cisek, *Demian*, în *Gândirea*, București, octombrie 1927, p. 267-268; idem, *Expoziția A. Demian*, în *Gândirea*, București, 1928, p. 91; Ion Brumaru, *Demian*, în *Patria*, Cluj, 4 martie, 1928; Ștefan Gomboșiu, *Pictorul A. Demian*, în *Luceafărul*, Timișoara, noiembrie 1936, p. 495;Tudor Vianu, *Ilustrațiile lui Demian*, în *Fragmente moderne*, București, 1972, p. 222-225; M. Djentemirov, Raluca Iacob, *Anastase Demian*, Editura Meridiane, București, 1974; Negoiță Lăptoiu, *Donația «Demian» făcută Muzeului din Baia Mare*, în *Marmația*, Baia Mare, nr. 5-6, 1981, pp. 572-577.
20. *AAORS* V. 38. 956, intr. 007904/17 septembrie 1959.
21. Comunicarea s-a făcut prin *Adresa* nr. 13.079/1960 din 29.XI.1960.
22. *AAORS* V. 38. 956, intr.000815/26 februarie 1961.
23. *Ibidem*
24. Direcția Artelor Plastice din Ministerul Culturii, prin directorul Traian Teclu și inspectorul arhitect Andrei Pănoiu, oferea un răpuns la adresa Arhiepiscopiei (nr. 13.079/1960 și 140/1961), prin care arăta că se impune păstrarea integrală a decorului realizat de Octavian Smigelschi, atrăgând atenția că "operațiunile de curățare trebuiesc efectuate cu multă grijă, fără trăsături brutale, personal de pictorul A. Demian". Demian înaintase, încă din 28 ianuarie 1961, un raport întocmit în urma unei investigații foarte detaliate, prin care atrăgea atențiaasupra dificultăților tehnice majore care trebuiau să fie depășite, "pentru salvarea picturei istorice a lui Smigelschi, care reprezenta– în opinia sa – un mare interes artistic pentru epoca respectivă, fiind singura pictură murală de proporție monumentală în Ardeal".
25. *AAORS* V. 38. 956, intr. 007347/6 septembrie 1961.
26. *AAORS* V. 38. 956, intr. 006168/17 iulie 1661.
27. Scrisoarea era datată la București, la 12 iunie 1961 (*AAORS* V. 38. 956, intr. 005240/16 iunie 1961)
28. *Ibidem*
29. *Comunicarea* cu nr. 116230/1.11.1961.
30. *AAORS* V. 38. 956, intr. 01001/5 decembrie 1961.
31. *AAORS* V. 38. 956, intr. 2097/21 martie 1962.
32. E bine de știut, că în vreme ce competența artistică îi era regretabil contestată la Sibiu, Demian fusese invitat să conceapă scenografia (decorurile scenice și costumele) pentru opera dramatică „Doamna lui Ieremia Movilă" de Nicolae Iorga, pusă în scenă în 1965 de regizorul Nicolae Massim, la Teatrul Național „Ion Luca Caragiale" din București, unde Dina Cocea fusese distribuită în rolul titular. Cronica specatcolului a apreciat că regia care „a insistat asupra pitorescului epocii, a primit un sprijin substantial în scenografia lui A. Demian" (V. Mândra, *Redescoperirea unui dramaturg, N. Iorga*, în *Teatrul,* nr. 1, ianuarie 1966, p. 36.)
33. *Catedrala Mitropolitană din Sibiu*, *op. cit*., p. 829.
34. *AAORS* V. 38. 956, intr. 3843/12 mai 1962.
35. *AAORS* V. 38. 956, intr. 005244/3 iulie 1962.
36. Scrisoarea adresată de I. D. Ștefănescu mitropolitului Colan, datată la București, în 6 iunie 1963; *AAORS* V. 38. 956, intr. 003999/6 iunie 1966.
37. Negoiță Lăptoiu, *Incursiuni în plastica românească*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 47.
38. *Ibidem*
39. Ion Vlasiu, *Școala plastică ardeleană*, în *Vremea*, București, 30 noiembrie 1941, *apud,* Negoiță Lăptoiu, *op. cit*., p. 47, n. 2.
40. N. Lăptoiu, *op. cit*., p. 42.
41. *Catedrala Mitropolitană din Sibiu*, *op. cit*., p. 842.

Bibliography:

România, Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Sibiului (*AAORS*), fond "Catedrala"

Catedrala Mitropolitană din Sibiu / The Metropolitan Cathedral in Sibiu, în *Mitropolia Ardealului*, an X, nr. 11-12, 1965

Cisek, Oscar Walter, *Demian*, în *Gândirea*, București, octombrie 1927, p. 267-268

Djentemirov, Mihail, Raluca Iacob, *Anastase Demian*, Editura Meridiane, București, 1974

Lăptoiu,Negoiță, *Incursiuni în plastica românească / Forays into the Romanian plastic art*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987

Maniu, Adrian, *Demian*, în *Gândirea*, Cluj, 15 decembrie 1921